

„EGY HAJÓBAN EVEZÜNK MINDANNYIAN...”

Szále László: *Kitörők – Interjú tizenöt cigány értelmiségivel*

Aki írt már recenziót, tudja: ahhoz, hogy az ember birtokba vegye a könyv tartalmát, szellemiségét, először a külsővel „incselkedik”. Nem egyszer, nem kétszer nézi meg az első és a hátsó borítót, a fülszöveget – ha van egyáltalán – s az író, a cím, a tipográfia alapján (is) igyekszik úgymond hangulatba kerülni. Ezt tettem én is közeledvén az írás leadásának határideje. A szerző, Szále László Táncsics Mihály-díjas és Pulitzer-emlékdíjas újságíró, publicista neve sokat mondott számomra, az elmúlt évtizedekben megannyi lapban olvastam figyelemre érdemes, jó stílusú cikkeket. Aztán a szokatlan hangzású – *Kitörők* – címmel ismerkedtem, amelynek létjogosultságát egyértelműen magyarázza, indokolja a kötet alcíme, amely egyszersmind a műfaji megjelölés kritériumának is eleget tesz: Interjú tizenöt cigány értelmiségivel. Aztán a hátlap következett, ahonnan ötször három remek fotó néz szembe az érdeklődő olvasóval. A beszélgetések alanyainak legtöbbje mosolyogva, esetleg elgondolkodva szerepel ezeken a – könyvtestben teljes oldalásra felnagyított – képeken. A legelső sorban balról az első fotón Daróczi Dávid újságíró, médiaszakértő látható. Annak tudatában, hogy néhány hónappal ezelőtt, alig harmincnégy évesen tragikusan távozott az élők sorából, talán az ő arckifejezését érzem igazán komornak, sőt szomorúnak, baljóslatúnak. Lehet, hogy ez csak afféle belemagyarázás, mindenesetre – minthogy nem regényről van szó – a vele készült, egyébiránt a tizenharmadik (!) interjúval kezdtem olvasni a *Kitörőket*.

A rövid szakmai nacionáléból kitetszik, hogy Daróczi Dávid érettségi után először a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán végzett teológiát, majd világi diplomát szerzett a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen. Több lapnál dolgozott, volt munkatárs, rovatvezető, szerkesztő, a Magyar Televíziónál műsorigazgatói, a Rádió C-nél, az első magyarországi cigányrádiónál pedig főszerkesztői funkciót is betöltött. Alapított kommunikációs tanácsadói céget, 2007-től 2009-ig pedig az aktuális kabinet megbízásából a kormányzóvívői teendőket látta el. Vonzó feladatok találták hát meg, figyelemre méltó, komoly karriert futott be, különösen úgy, hogy száz százalékig cigány családból, putrisorból származván gyermekkorában szinte kilátástalannak tűnt a jövője. Apja, Choli Daróczi József – aki tanító lett és költő – példája, néhány kivételes ember – mások mellett Péli Tamás és Szentandrassy István festőművész, Lakatos Menyhért író – hatása és saját tehetsége, szorgalma azonban meghozta a gyümölcsét. „Sokkal többet értem el, mint amiről valaha álmodtam. A fordulópont az volt, amikor el mertem hinni, hogy van értelme sokat és keményen dolgozni, mert engem saját magamért ítélnék meg, nem pedig azért, ahonnan jövök.” Olvasván ezen – egészséges önbizalomról árulkodó – szavakat, még titokzatosabbnak, még értelmetlenebbnek tűnik hirtelen, intimitásokkal terhelt halála.

A Daróczi-interjú után visszalapoztam a kötet elejére és immár „rendesen”, sorban olvastam tovább az írásokat Szakcsi Lakatos Bélától, aki 1943-ban született, egészen Makula Györgyig, aki viszont 1980-ban látta meg a napvilágot. (Egészen a tizenegyedik megkérdezettig úgy tűnt, hogy a sorrend az életkor alapján alakult ki, de az 1973-as születésű Oláh Kálmán valamiért – lehet, hogy véletlenül – az 1970-es Pisont István elé került...) A „tizenötök” rangidőse tehát Szakcsi Lakatos Béla dzsesszongorista, zeneszerző, aki rendkívül sokat tett a komolyzenének mondott muzsika és a dzsessz, illetve a cigányzene és a dzsessz összebékítése érdekében. Ő a kötet egyik legnevesebb, külföldön is legismertebb interjúalanya. Már csak ezért is figyelemre méltó – meg azért is, mert egy részében szinte szó szerint azonos Daróczi Dávid vallomásával – amit arra a kérdésre, hogy a „roma származás végső soron hátrány vagy előny?” válaszolt: „A tehetség szempontjából előny – végül is nem születhet mindenki a Mátyás téren. Minden másban hátrány. Noha sokkal többet értem el, mint amiről a nyomorúságos ötvenes években akár csak álmodhattam volna: világhír, külföld, fesztiválok, lemezek, díjak sokasága – a Liszt-díjtól a Prima Primissimán át a Kossuth-díjig – mégis azt kell mondanom, hogy nagyon nehéz egy cigánynak. Főleg az előítéletek miatt... Ha viszont onnan nézem, hova jutott el egy csóró gyerek a VIII. kerületből, akkor azt kell mondanom, hogy a szegénységben és a származásban is van fölhajtóerő, a nélkülözés és a kirekesztés is ad valamiféle lökést, hogy csak azért is megmutasd, hogy legyél valaki. S az a szerencsés ember, akinél ez a valaki: önmaga.”

Rostás-Farkas György költő, újságíró, lapszerkesztő pályaképe négyes számos kuriózuma van. Tizenegyen voltak testvérek és valamennyiüknek egy nagygazda család vállalta a keresztapátságát. S a „Farkaskölykök” mind tanultak, írók, szociológusok, tanárok, műfordítók lettek. Ő maga két egyetemen is szerzett diplomát: Debrecenben néprajz, Pécsen neveléstudományi szakot végzett. A harmadik univerzításon – a gödöllőin – pedig tanít. Verseskötetei – Aranyhídon, A békeesség zarándokai, Mindenségbe zárva, Balladás álmok – mellett olyan hiánypótló könyvek fűződnek a nevéhez, mint a Cigány–magyar képes olvasókönyv, Cigány–magyar, magyar–cigány szótár, Ősi cigány mesterségek és foglalkozások, A cigányok története, Nomád ősök vándorútján – Cigány törzsek, nemzetségek. Belekóstolt a politikába is, de nem szerette, hogy mások akarták megmondani, hogy mi a jó a cigányságnak, ezért ezt a küzdelmes szerepet hátrahagyta a fiatalabb cigány értelmiségi generációnak. *„Semmi más becsvágyam nincs, mint hogy hídépítő lehessenek... a cigányság a saját erejéből sosem tudott helyzetbe kerülni. Most már sokkal erősebb és öntudatosabb, de csak együtt – magyarok és romák – juthatunk valamire. Meggyőződésem, hogy nincs sikeres Magyarország sikeres cigányság nélkül... Tudomásul kéne venni, hogy a cigány kultúra nem szegény kultúra. Egyáltalán népek, kultúrák nem lehetnek alá- és fölérendeltségi viszonyban. Ez az együttélés legfontosabb törvénye. Olyan hazában szeretnék élni, ahol nemcsak a fák és a madarak védettek, hanem a kisebbségek is”* – mondja Rostás-Farkas György élettapasztalatait mintegy elvi szinten összegezve.

Több mint harminc éve láthatók a Gödöllőn élő Bada Márta képei csoportos és egyéni tárlatokon, a csúcspontján az 1985-ben Párizsban rendezett cigány művészek világkiállítása jelenti, ahol festményei együtt szerepeltek Balázs János és Péli Tamás munkáival. Hatéves kora óta rajzol, többek között László Lillához járt szakkörbe, mások mellett Remsey Iván is mestere, patrónusa volt. Manapság azonban már ő is tanít, részben hátrányos helyzetű kisgyerekeket. Amióta nyugdíjas, még többet fest, leginkább az elraktározott élményeit, emlékeit örökíti meg. Meg az álmait, vágyait. Bár még sosem látta, nagyon szereti a tengert festeni. Gyakran csinál szentképeket, ábrázol kitalált történeteket, mesebeli lényeket. Ez utóbbiak alapján nevezik művészetét „chagalloznak”, pedig Bada Márta sokáig azt sem tudta, hogy ki az a Chagall. Művei szép számmal kerültek közgyűjteményekbe, múzeumokba, sokat elajándékozott. Festészetéből soha nem tudott megélni, de tudatában van annak, hogy ez nem az ő egyedi sorsa. A Művészeti Alapba azért nem vették fel, *„mert ahhoz nagyobb elmélyülés kell. Hát én ilyen helyre nem akarok tartozni. Nagyon nem teszik nekem az afféle szöveg. De mindegy, jó már nekem így, ahogy van. Az érzés, hogy ezzel jól teszek a cigányságnak, s talán a magyarságnak is. Nem minden a pénz. Az adás öröme fontosabb”* – hangzik Bada Márta életfilozófiája.

Fotóművészként került a kötetbe Horváth M. Judit. Volt kiállítása Európa több országában és Amerikában is. Készülő könyve, a Csalóka látszat anyagát 2009 tavaszán mutatta be a Magyar Fotográfusok Házában. Más Világ című (nem cigány férjével, Stalter Györggyel közös) fotóalbuma a magyarországi romák ’90-es évekbeli életének kordokumentuma. Sárvári kisiskolás és ifjúkorában azzal a sztereotípiával kellett szembenézni, hogy *„cigány, de rendes”*. Budapesten évekig az egészségügyben dolgozott képesített gyermekápolónőként. Férjétől kapott ösztönzést a fotózáshoz, fejben előbb tudott fényképezni, mint a gyakorlatban. 1990-ben lett fotóriporter, majd az Amaro Drom című lap képszerkesztője, később főszerkesztője. Egész eddigi életére, tevékenységére jellemző volt az a kettősség, amit a Záróra című tévéműsorban úgy foglalt össze, hogy a cigányok közt nem cigánynak, a nem romák között romának számít.

A tízgyermekes családból származó Rostás László főiskolai szociális munkás végzettséget szerezvén Kiskunhalason cigány családsegítő hálózatot teremtett és vezet. *„A célunk az, hogy minden óvodában, iskolában legyen egy segítő, aki nemcsak a pedagógusoknak segít, hanem a szülőket is inspirálja, hogyan viselkedjenek a gyerekeikkel.”* Miután sok más hasznos közéleti munkát is végzett illetve végez – egyebek közt részt vett városi majd megyei szinten a rendőrség és a cigány önkormányzatok kapcsolatának kiépítésében, 2009-től pedig az országos cigány referenci szolgálat főreferense – tekintélye van övéi között is. *„Elfogadnak, mert mindenütt ott vagyok, együtt velük bánatukban és örömeikben”* – mondja Rostás László, aki 2004-ben Pro Caritate kitüntetésben részesült, 2009-ben pedig a Kisebbségekért díjat kapott. A nyírségi származású Jóni Tibor ezredesi rendfokozatban tölti be a Honvédelmi Minisztérium romaügyi referense funkciót. Feladatkörét a romák társadalmi integrációjával összefüggő honvédelmi feladatok tervezése, szervezése, irányítása képezi. Jelentős energiát fordít arra, hogy a cigány fiatalok felismerjék, lássák: *„a katonaság igazi karrierlehetőség, amely hosszú távon kiszámítható jövőt kínál, biztos egzisztenciát jelent a számukra.”* Munkájára alaposan felkészült, hiszen Szentendrén a Kossuth Lajos Katonai Főis-

kolán diplomázott először határőr szakon, aztán a Debreceni Tudományegyetemen végzett pszichológia szakot, majd Péccsett szerzett romológia szakos bölcsészdiplomát. Ez önmagában is figyelemre és elismerésre méltó teljesítmény, hát még azok után, hogy apja nem járt iskolába, anyja pedig két osztályt végzett, ennek ellenére szigorúan számon kérte, ha csak négyest kapott a fia. Ahhoz, hogy érzékelhetően javuljon a cigányság helyzete, Jóni Tibor szerint széles körű társadalmi együttműködésre van szükség. *„Ahogyan egy cigány közmondás tartja: „Te jek manus cirdel o shello, chi mukhelses, te but zhene, atunchi ova.” Vagyis: Ha egy ember húzza a kötelet, nem enged, de ha sok, akkor igen.”*

Mint vándorasztalos híres mestereknél tanult, Franciaországban, Angliában, Németországban is dolgozott, itthon pedig többek között a Marcali Kórház, az Országgyűlés ülésterme, a Magyar Tudományos Akadémia, a kőbányai zsinagóga, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Gellért fürdő is őrzi a kaposvári származását, szülők nélkül, intézeti gyerekként felnőtt *Rostás Árpád* műbútorasztalos, restaurátor kezenyomát. Ugyanakkor szeretne újra külföldre menni, mert ott senkinek nem jelentett problémát a cigánysága, sőt büszkén mondogatták, hogy *„gypsy profesional artist”*... *ott sokkal jobban megbecsülik azt, aki a régiségeket korhű technológiával, korhű anyagokkal helyre tudja állítani, s konzerválva megőrizni a jövőnek.”* *Ignác József*, Besence polgármestere vendéglátósként kezdte, volt hallgatója a Pécsi, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemnek, részt vett a Gandhi Gimnázium megalapításában s International Visitor ösztöndíjjal az Egyesült Államokban is tanult. Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány dél-dunántúli programvezetőjeként is sokat tesz a cigányokért. Véleménye szerint *„a legnehezebb: fölrázni az embereket az apátiából, hogy elhiggyék, van kiút.”*

Jónás Judit Domján Edit-díjas színművész a Nógrád megyei Bercelről, Bujákról illetve Vanyarcról jutott el a Kazinczy szépkiejtési verseny és a Ki mit tud? megnyeréséig, a Színház és a Filmművészeti Főiskoláig, illetve a Pécsi Nemzeti Színházig, amelynek hat éven át volt tagja. 1995-ben megalakította a Duende Színházi Társulást. A duende *„Lorca kifejezése, azt a vért, azt a tüzet jelenti, ami bennünk van, amit nem lehet megtanulni.”* A Roma Parlamentben nagy sikerrel mutatták be a Vérnászt, ami az első cigány nyelvű előadás volt Magyarországon. A társulás tíz év után kettévált, a Jónás Judit vezette csoport 2008-tól Cinka Panna Cigány Színházként működik a Rajkó együttes fővárosi székházában. Sok gonddal küszködnek, de ha eljutnak a közönség elé, akkor mindig *„mámoreos az egymásra találás!”* *Dr. Kállai Ernő* – aki 2007 óta hivatalból, kisebbségi ombudsmanként is védi a nemzeti és etnikai jogokat – szegedi zeneművészeti szakközépiskolai érettségi után Abonyban zongoratanároskodott, aztán Egerben tanárképző főiskolát végzett, majd az ELTE-n történelem szakos illetve jogi diplomát is szerzett. Mindezt negyvenéves koráig, miközben az MTA történettudományi illetve kisebbségkutató intézetében dolgozott romanológusként. Ő volt az első országgyűlési biztos, aki a parlamentben napirend előtti felszólalást tett, amelyben etnikai béketervet sürgetett. Erre szerinte azért lenne szükség, mert *„a politikai felszín mögött valódi súlyos problémák húzódnak meg.”* *Oláh Kálmán* Liszt-díjas dzsesszzongorista, zeneszerző a zeneművészeti egyetem tanára. Szólistaként nemzetközi versenyeket nyert, zenekaraival több fesztiváldíjat is hazahoztak. Rendszeresen koncertezik itthon és külföldön, világnagyságokkal játszik együtt. Apja húgának férje, Szakcsi Lakatos Béla nemcsak keresztapja, hanem példaképe is: egyértelműen az ő hatására – szakítva a családi hegedűs, primás hagyománnyal – lett zongorista és zeneszerző. Ma is sokat tanul tőle, a világ egyik legnagyobb dzsesszzongoristájának tartja. Nehéz hozzá hasonló szintre, a legjobbak közé emelkedni. Oláh Kálmán jó úton jár efelé. Az orosházi születésű *Pisont István* 31-szer szerepelt a magyar labdarúgó-válogatottban, háromszoros magyar és háromszoros izraeli bajnok. 1991-ben az edzők szavazatai szerint itthon az év játékosa lett. Ha nem is volt annyira népszerű, mint Farkas János, aki 1966-ban az angliai labdarúgó-világbajnokságon kapásgólt lőtt a legyőzött braziloknak, vagy azok az ökölvívók, akik rendre sikerrel képviselték a magyar színeket olimpiákon, világversenyeken, de az ő pályafutása – amelyet edzői sikerekkel szeretne kiegészíteni – is igazolja: a futball, a sport valós kitörési esélyt jelent a tehetséges roma fiataloknak. A Makón született, Bagon és Magyarcsanádon gyerekeskedett *Palya Bea* kiskorától táncolt és énekelt, végül is különleges hangú és stílusú énekesként, a magyar és a bolgár népzene, a keleti klasszikus zenét, a cigány kultúrát szabad fölfogásban értelmező zeneszerzőként – ahogy saját magáról mondja *„emberzenészként”* – lett ismert és elismert. Fellépett már a Carnegie Hallban is, az idén pedig Kapolcson a Művészetek Völgyében *„Palya-udvar”*-t *„működtetett”*. S a sok szereplése mellett az ELTE-n néprajz szakon diplomázott is. 2007-ben az esélyegyenlőség nagykövetének választották, egy évvel később a magyar kultúra követe címet kapta meg. Azt vallja, hogy *„sokszor a hátrányok válhatnak előnyünkre: a szegénység doppin-*

gol, hogy küzdj ellene, a fogyatékoság segíthet megtalálni az életed célját, értelmét. A kulcsszavaim: a figyelem, kreativitás és szeretet.” A kötetzáró interjú alanya, Makula György a legfiatalabb a sorban: mindössze harmincéves. A Jászságból került a Rendőrtiszti Főiskolára, majd emberi jogot tanult a Közép-európai Egyetemen. Évekig dolgozott bűnmegelőzési területen, 2006-ban társaival megalakította az Európai Roma Rendvédelmi Bajtársi Egyesületet. 2009 tavaszán az ORFK szóvivője lett. Saját bőrén tapasztalta, hogy a „*cigány gyerekek sorsa a pedagógus kezében van*”. Szakmai ars poeticája egyelőre a következőképpen szól: „... az ember a munkáját jól, a lehető legjobban végezze, és élvezze, szeresse, amit csinál.”

Bár kivétel nélkül valamennyi interjú – amelyek közé jómagam Snétberger Ferencet, a Salgótarjánból származó, Berlinben élő virtuóz gitárművészt feltétlenül „beneveztem” volna – érdekesnek, tanulságosnak mutatkozott, mégis számomra a legnagyobb élményt Szále László hosszabb előszónak szánt dolgozata jelentette, amit a könyv legvégéről a legelejére visszatérve olvastam el. Jól tettem, így ugyanis már tetten értem azokat a fontos gondolatokat is, amelyeket a szerző a beszélgetések alapján fogalmazott meg. Például azt, hogy ez a kötet nem „receptkönyv”, mert „*reprezentatív személyiségek nem reprezentatív mintája... Nagy „hibája” ennek, hogy benne mindenki tehetséges – bár ez önmagában sosem lett volna elég... Előítéletben, kirekesztésben szinte mindenkinek volt része, de segítő jóindulatban is.*” Szále László Vakmerő remények című tanulmánya azért is dicséretes, mert röviden, higgadtan érvelve képes felvázolni mindazt, amit a cigányságról – múltjáról, jelenéről, megosztott társadalmáról, a hozzájuk való mindenkori felemás viszonyulásról – tudni lehet, tudni kell, és összefoglalni mindazon tüneteket, amelyek e népréteg helyzetét manapság jellemzik. S nyújt-e terápiát? A maga módján igen, amikor azt írja, hogy „*egy hajóban evezünk mindannyian, a Magyarország nevű hajóban... a megoldáshoz csak az iskolán és a munkán át vezet az út... Jó törvényekben, jó közigazgatásban hiszek, és alulról építkező életben... Megoldást csak a helyi közösségek többségi és kisebbségi részének összetámaszkodása hozhat, mint a létra két szára támaszkodik egymáshoz, különben nem lehet rajta fölfelé haladni...*”

(Kornétás Kiadó, Budapest, 2009)

